

SUYA GÖZ KOYDULAR*...

Elif Bulut

Çevre Yüksek Mühendisi

Çevre Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi

YIL 1845

"bu insanlar... tüm temizlik araçlarından, su boruları ancak paraları verildiği zaman döşendiği için suyun kendisinden yoksun bırakılmışlardır; akarsular da kirletildiği için, temizlik yönünden yararsızdır. O insanlar bütün pisliği ve çöpü, tüm kirli suyu çoğu zaman iğrenç lağımı ve dışkıyı, başka türlü kurtulamadıkları için sokağın ortasına atıvermek zorunda kalmışlardır. Böylece kendi evlerinin olduğu bölgeye hastalık bulaştırmaya zorlanmışlardır."

Friedrich Engels

Friedrich Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu,
(Çev. Yurdakul Fincancı), Sol, Ankara, 1997

YIL 2002

1,1 milyar insanın (dünya nüfusunun %17'si) suya erişimi yok!

2,6 milyar insanın (dünya nüfusunun %42'si) yeterli sağlıklı suya erişimi yok.

Her gün 5 yaşın altında yaklaşık 3900 çocuk, ishal gibi aslında önlenebilir ve doğrudan temiz su ve sağlık hizmeti yokluğu nedeniyle ortaya çıkan hastalıklar sonucunda ölmekte.

Dünya Sağlık Örgütü, 2002

1980'lerden bu yana neo-liberal politikaların yaşamımızdaki birçok alana, özellikle de kamunun elinde tuttuğu alanlara gözünü diktiği bilinmektedir. Bu "göz koyma", kamuya ait olanların piyasalaştırılması yoluyla hayata geçmektedir. Piyasalaşma ile birlikte, insanca yaşayabilmeleri için devletleri tarafından yurttaşlara bir hak olarak sağlanması gereken hizmetler, kar çemberinin içine itilmiş ve ancak ücretini ödeyebilenlerin ulaşabileceği bir piyasa malı haline getirilmiştir.

İnsanca yaşamak için en temel koşullardan biri olan su da, bu çemberin içine çekilen en temel insani ihtiyaçtır. İnsanoğlulu nefes almadan belki 5–10 dakika, susuz birkaç gün, gidasız ise bir hafta kadar yaşayabilir. Hava, su ve gıda insanoğlunun hayatta kalabilmek için ihtiyaç duyduğu en temel, birincil gereksinimlerdir. Bu en temel gereksinimler, insanoğlunun elinden alındığı ya da erişimleri zorlaştırıldığı zaman, insanca yaşayabilme ya da nihayetinde hayatta kalabilmeleri kısıtlanmış olmaktadır.

Suyu bir rant aracı olarak görenler, suyun kıt bir kaynak olduğunu söylemekte ve bu yüzden de daha iyi yönetilmesi gerektiğinden bahsetmektedirler. İnsanlara sürekli su tasarrufuna gitmeleri öğütlenmekte, bununla birlikte suya yapılan zamlarla, su tasarrufunun destekleneceği, su israfının önüne geçileceğinden bahsedilmektedir. Oysa dünyada da birçok örnekte görüldüğü üzere özelleştirmelerle desteklenen bu uygulamalar ile çoğu insanın suya erişimi ya zorlaştırılmakta ya da imkânsız hale getirilmektedir.

Su, tüm dünyaya aittir. Su "hak"tır.

Etik bir kavram olarak insan hakları 'insanların insan olmaktan dolayı sahip oldukları' diğer bir ifadeyle 'insanî olanların geliştirilmesi' için gerekli hakları içerir. Bu tanım doğrultusunda bakıldığında "**suya erişim + kullanım hakkı**"nın insan haklarından biri olduğu ortadadır. Çünkü "su" insanca yaşamak için gerekli en temel koşuldur.

* Bu yazının yazımında E. Bulut, "Su Haktır!", TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni, 2009/4 – Ekim-Aralık, s.63-66 adlı çalışma ile E. Bulut, "Avrupa Birliği'nde Su Hizmetlerinin Liberalizasyonu", Mart 2009, ATAUM adlı çalışmadan yararlanılmıştır.

Su hakkının en kapsamlı tanımının yapıldığı uluslararası belge, 26 Kasım 2002 tarihinde yayımlanan Birleşmiş Milletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Genel Yorum 15'tir. Buna göre herkesin yeterli, güvenli, fizikî olarak ulaşılabilir ve bedeli ödenebilir suya erişim hakkı vardır. Birleşmiş Milletlerce kabul edilen su hakkı kavramı içinde, mevcut su kaynaklarına erişimi sağlama ve keyfi su kesintileri veya su kaynaklarının kirletilmesi gibi müdahalelere maruz kalmamayı; su sağlama sistemi ve insanların su hakkından eşit biçimde yararlanmaları ve su bedellerini ödeyebilmeleri için uygulamaların kamu eliyle yapılmasını, kamunun bunu ulusal strateji ve eylem planları yoluyla hayata geçirmesini ileri sürmektedir (Uyar, 2006).

Neo-liberalizm ve su

Liberalizasyon kelime anlamıyla "serbestleştirme"dir. Ekonomik liberalizasyon / serbestleştirme ise devletin kısıtlı kontrolünü ya da sıfır kontrolünü ifade etmektedir. Yeni liberalizm ya da neo-liberalizm olarak anılmaktadır (Cesano ve Gustafsson, 2000). Ekonomik liberalizasyonun dünya çapındaki örnekleri, bu yöntemin tek taraflı iyiliğini (halklara karşı şirketlerin iyiliğini) ortaya koymaktadır. Özellikle konu "su" olduğunda, durum çok net görülebilmektedir.

Su işlerinin özel sektörün kâr edebileceği, sermaye biriktirebileceği bir alan olarak keşfedilmesiyle birlikte, bu alanın liberalizasyonuna gidilmiş ve ulusötesi şirketler bu alana girmenin çeşitli yollarını denemişlerdir/denemektedir. Özel sektörün alana rahatça girebilmesi, su hizmetlerinin kamu hizmetleri dışına bırakılması ile gerçekleşebilmektedir. Bu amaçla da suyun kıt bir kaynak olması nedeniyle iyi yönetilmesi gerektiği, iyi yönetimin ise serbest piyasa koşullarında yani su hizmetlerinin liberalizasyonu ile gerçekleştirilebileceği şeklinde söylemler dillendirmektedirler.

Su hizmetlerinin liberalizasyonu konusunda dünyada birçok tartışma olagelmıştır / olmaktadır. Bir taraf (neo-liberal söylem) su hizmetlerinin iyileştirilmesinin, su tasarrufunun sağlanmasının hatta su krizinin önüne geçilmesinin "liberalizasyon" ile mümkün olabileceğini savunmakta, suyun kamu yönetimleri tarafından iyi yönetilemediğini iddia etmekte, çözümün (!) ise özelleştirmelerde yattığını ifade etmektedir. Diğer taraf ise "su"yun dünyaya ait olduğunu, "kâr" amacı ile yönetilmemesi gerektiğini ve su işlerinin liberalizasyonu ile yoksul halkların "su haklarının" kısıtlandığını ya da tamamen gasp edildiğini savunmaktadır.

GATS, DTÖ, DB, IMF, AB: Özelleştiril

GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü), DB (Dünya Bankası) ve IMF (Uluslararası Para Fonu) gibi örgütlere ve uluslararası serbest ticaret anlaşmalarına göre su bir mal, meta, alınır-satılır bir kaynak

olarak görülmektedir. Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Avrupa Birliği (AB) gibi emperyalizme hizmet eden örgütler, az gelişmiş ve borçlu ülkelere özelleştirme baskıları yapmaktadır. DB ve IMF, su ve kanalizasyon işleri için kredi verme koşulu olarak bu işlerin özelleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Söylemleri:

"Dünya ülkeleri, suyu ticarileştirin, bu pazarı serbestleştirin ve özelleştirin!"

"Alın size 3 model:

- 1) Var olan bütün alt yapıyı özel şirketlere satın;
- 2) Uzun süreli kiralama yapın;
- 3) Belli bir ücret karşılığında şirketlerimize işletme görevini verin."

Dünya Bankası: Özelleştiril

Dünya Bankası, dünyadaki gelişmekte olan ülkeler için önemli bir finans kaynağı ve teknik destek veren bir kuruluş olarak görülmektedir. Fakat 1970'lerden itibaren, Dünya Bankası'nın tavrı daha çok neo-liberal politikalar ve piyasa bazlı yaklaşımlara yönelmeye başlamıştır. Dünya Bankası, bu yaklaşımlar ile birlikte piyasa kontrollü özelleştirme politikalarını kabul etmiştir (Palmi, 2008). Dünya Bankası, bu inancısını "özel sektörün katılımı ile artacak rekabet ortamında fiyatların düşeceğini" öne sürerek desteklemiştir.

Dünya Bankasının 2003 yılında sunduğu "Herkes için Suyun Finansmanı (Financing Water for All)" raporu 2015 yılı için öngörülen "Binyıl Kalkınma Hedefleri"ne ulaşabilmek için finansal akışın gelişmekte olan ülkelerde iki katına çıkarılması gerektiğini ileri sürmektedir (Palmi, 2008). Su özelleştirmesi, ekonomik kalkınma için neo-liberal varsayımların ışığında, finansal akımlar için işe yarar bir çözüm olarak gösterilmektedir.

Dünya Bankası ayrıca, "Özel şirketlerin yatırımları kârlı olmadıkça, yatırım yapmayacaklarını" kabul etmektedir (Palmi, 2008). Yoksul kesimlerden bu kâr sağlanamayacağına göre problemlere neden olacağı çok açıktır. Dünyada bu problemlerin yaşandığı birçok örnek mevcuttur.

Dünya Bankası'nın özelleştirme yanlısı politikaları, su kaynağına sahip bir alanın tüm kontrollerinin özel bir şirkete verilmesi gibi tekelsel politikalar. Piyasa merkezli politikaları ile Dünya Bankası, küresel su krizinde önemli bir boyut olan insani / sosyal konuları yok saymaktadır (Palmi, 2008).

AB, DTÖ ve GATS: Özelleştiril

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), uluslararası ticaret kuralları ile ilgilenen küresel uluslararası bir organizasyondur. Hiz-

met Ticareti Genel Anlaşması (GATS), uluslararası bir anlaşma olup, Dünya Ticaret Örgütü'nün yasal yapısının bir kısmını düzenlemektedir. 1995 yılında yürürlüğe girmiş olup, uluslararası hizmet ticareti kurallarını içermektedir. Amacı, piyasalarda liberalizasyona şeffaflık sağlayarak hizmet ticaretinin artışının sağlanması olarak ifade edilmektedir. GATS ulaşım, inşaat, su temini ve kanalizasyon, sağlık, eğitim, iletişim ve turizm gibi bütün hizmet sektörlerini kapsamaktadır (CIEL ve WWF, 2003).

GATS kapsamında, su kaynakları üzerinde en büyük etkisi olan dört tane "temin modları"ndan biri "Mod 3"tür. Burada, "herhangi bir başka üye ülkenin coğrafyasında ve onun ticari varlığı üzerinden, başka bir ülkenin hizmet sağlayıcısı tarafından hizmetler sağlanır" denilmektedir. Bir başka deyişle GATS, yabancı yatırımcının hedef ülkede şube açarak ya da alarak yatırım yapması için bir çerçeve oluşturmuştur. Mod 3 sayesinde, ülkelerin yabancı yatırımlara karşı engellerini kaldırması sağlanmaktadır. Bir şirket, herhangi bir hizmet sektöründe ticari varlığa sahipse, herhangi bir yerel şirket gibi, hizmet sağladığı ülkedeki su kaynaklarını (ham madde, deşarj alıcısı olarak) kullanma hakkına sahiptir. Genellikle bu haklar ücretsiz ya da çok düşük bir ücret karşılığı garanti altına alınmaktadır (IATP, 2006).

En ilginç ise, bir ülke ya da yerel yönetim su kaynaklarını koruma altına almak, yerel toplumların su ihtiyaçlarını garanti altına almak için şirkete sınırlamalar getirmek isterse, şirket, yatırımına kötü etkileri olduğu gerekçesi ile GATS kapsamında zararlarının karşılanmasını talep edebilmektedir (IATP, 2006). Bir kere imzalandıktan sonra GATS ile verilen taahhütler geri alınamamaktadır.

2000 yılından önce, birçok ülkede kamu tarafından sağlanan su temini ve kanalizasyon hizmetleri GATS kapsamında değildi. Fakat, 2000 yılında Avrupa Komisyonu, çevresel hizmetlerin de GATS kapsamına alınması için öneride bulunmuştur (CIEL and WWF, 2003; CEO, 2003; IATP, 2006). Temmuz 2002'de Avrupa Komisyonu, bu önerisini yazdığı bir mektupta şu ifadelerle yer vermiştir: "Avrupa şirketleri bu sektörde dünya lideridir... Avrupa Komisyonu'nun ana hedefi, bu şirketlerin 3. dünya ülkelerinde karşılaştıkları engelleri azaltmaktır." (CEO, 2003).

Avrupa Komisyonu tarafından Dünya Ticaret Örgütü üyelerine gönderilen gizli mektup daha sonra kamuoyuna sızmış, mektuptan Avrupa Birliği'nin 72 ülkeye özellikle Brezilya, Bolivya, Bangladeş, Hindistan, Endonezya, Mozambik, Malezya, Paraguay, Tanzanya, Tayland gibi dünyanın en fakir ülkelerine su işlerini serbestleştirilmesi için önerilerde bulunduğu ortaya çıkmıştır (CEO, 2003).

Avrupa Komisyonu'nun bu isteği ile Avrupalı ulusötesi su şirketleri, dünya çapında su temini sistemleri üzerine yatı-

rım yapmakla kalmayacaklar, bununla beraber yatırımlarını koruma altına almış olacaklardır. İçme suyunun GATS kapsamına alınmasına karşı güçlü bir toplumsal muhalefet karşısında Avrupa Komisyonu, önerisinden insani ihtiyaçlar için kullanılan suyu (doğal suların toplanması, arıtımı ve dağıtımı) çıkarmak zorunda kalmıştır (Deckwirth, 2006; IATP, 2006).

"İnsan için su" hizmetlerinin liberalizasyonunun, ikili GATS görüşmelerinden tamamen çıkarılıp çıkarılmadığı netlik kazanmamıştır (Deckwirth, 2006). Ama Avrupa Birliği'nin su hizmetlerini GATS ve diğer bölgesel ticaret anlaşmalarına entegre etme isteğinin önünde toplumsal engeller varlığını korumaktadır. Avrupa çapındaki sivil toplum örgütleri ve aktivistler, su politikalarının GATS görüşmelerine dahil edilmesinin olası etkileri üzerine dikkat çekmek için kampanyalar düzenlemişlerdir. Kampanya sahipleri, su politikalarının ticaret anlaşmaları ile belirlenemeyeceğini, su hizmetlerinin liberalizasyonunun arkasındaki güçlerin Avrupa Birliği ve Avrupa'daki ulusötesi su şirketleri olduğunu vurgulamıştır (Deckwirth, 2006).

2002 yılında, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği kampanyalar sonucunda Avrupa Birliği, kendi sağlık, eğitim ve su hizmetlerini liberalizasyon dışı bırakacağını kamuya açıklamıştır. Fakat bu Avrupa Birliği'nin dünyanın en yoksul ülkelerine önerdiği, su hizmetlerinin liberalizasyonunu hedefleyen politikalar ile çelişkiye düşmektedir. Bu açıklamalarına rağmen Avrupa Birliği Temmuz 2003'te öneri götürdüğü 109 ülkenin 72'sinde çevresel hizmetlerin dahil edilmesini istemiştir (Deckwirth, 2006).

Türkiye kurucu üye olarak 26 Mart 1995 itibarıyla Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur (Hazine Müsteşarlığı, 2010)

Türkiye, GATS kapsamında yer alan 9 ana sektör ve bunlara ilişkin 84 alt hizmet sektöründe taahhütte bulunmuştur. Bunlardan çevre hizmet sektörleri başlığı altında aşağıdaki konular yer almaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2010):

- Kanalizasyon hizmetleri
- Çöplerin kaldırılması hizmetleri
- Sağlık-Çevre ve benzeri hizmetler

Türkiye, taahhüt listesi açısından gelişmiş ülkeler seviyesinde bulunmaktadır. Çünkü birçok hizmet sektöründe liberalizasyona gitmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin özel taahhütleri incelendiğinde, bunların GATS'ın sektörel sınıflandırma listesinde yer alan 155 hizmet faaliyetinden 72'sine karşılık geldiği görülmektedir. Türkiye'nin özel taahhütler listesindeki kapsama oranı %47 civarında olup, gelişmekte olan

ülkeler ortalamasının (%18) iki katından daha yüksektir***.

Vurgulamak gerekir ki, GATS'ın amacı nihai olarak tüm hizmet sektörlerinde tam liberalizasyonu sağlamaktır.

Su hizmetlerinin özelleştirilmesinde dünya örnekleri

Avrupa Birliği'nden İngiltere ve Fransa haricinde diğer ülkelerde su temini çoğunlukla kamu yönetimi altındadır.

İngiltere ve Galler'de 1980'lerden itibaren kamuya ait su şirketleri özel yatırımcılara satılmıştır. Özelleştirmelerin ilk dokuz yılında su fiyatları %46 artmıştır. Özel yatırımcılar çok yüksek kârlar elde etmişler fakat su sızıntıları ile başa çıkmak için gerekli yatırımları yapmamışlardır. Veolia ve Suez gibi dünyanın en büyük su şirketlerinin bulunduğu Fransa'da, özel işletmeciler tarafından su sağlanan su kullanıcıları, belediyelerin sağladıkları suyu alan su kullanıcılarından %16 kadar fazla ücret ödemektedir (Hachfeld vd., 2009).

İspanya'da su hizmetlerinin üçte biri su imtiyazları ile özelleştirilmiştir. Bu imtiyazların çoğu, tamamı ya da bir kısmı Fransız su gruplarına ait olan şirketlere verilmiştir (Hall, 1997).

İtalya'da özelleştirmeler çok az olmakla beraber yine bu imtiyazlar, tamamı ya da bir kısmı Fransız gruplarına ait olan şirketler tarafından alınmıştır (Hall, 1997).

Meksika'da 1990'lı yılların başından itibaren su işleri özel sektöre açılmış ve bu işlerin kolaylaştırılması için Anayasa dahi değiştirilmiştir. Su ve kanalizasyon işleri tümüyle yerel yönetimlere aktarılmış ve bu yetki devrinden sonra Meksika su sisteminin %20'si on yıl içinde özelleştirilmiş, iki Fransız şirketi Suez ve Vivendi yanında bir de İngiliz şirketi United Utilities ile İspanyol Aguas de Barcelona Meksika'da pazarın yöneticileri durumuna gelmiştir (TÜSİAD, 2008). 2001 yılında Vivendi Meksika Şehri'nden su tarifelerini %60 oranında artırmış, bu da o dönemde yoksul insanların su hizmetlerinden yararlanmasına neden olmuştur (Barlow ve Clark, 2004).

Şili'de, 1981 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile su hakkını satın alanlar, bu alanda sorumlu kamu idaresi olan Devlet Su Teşkilatı'ndan izin almadan su kullanım haklarının yerlerini ve şekillerini serbestçe değiştirme yetkisine sahip olmuştur. Bununla beraber şirketler, su kullanım hakkını satın aldıktan sonra herhangi bir vergi ya da ücret ödemişlerdir. Şili'de su piyasasını Suez elinde tutmaktadır ve Dünya Bankası'nın koyduğu bir koşul olarak Suez Lyonaise des Eaux şirketine %33 kâr payı Şili devletinin garantisini altındadır. Su fiyatlarında ise %41 artış olmuştur (Akdoğan, 2006).

Bolivia'nın Cochabamba belediye başkanı, Amerikan şirketi olan Bechtel'in yan kuruluşu Aguas del Tunari konsorsiyum ile 40 yıllık su imtiyaz sözleşmesi imzalamış, şebeke işletme hakkı devredilmiştir. Şirket, su fiyatlarını %200 oranında artırmış, su faturalarını ödeyemeyen halk bunun üzerine bahçelerine kuyu açarak ya da yağmur suyu toplayarak, suyunu kendisi sağlamaya çalışmıştır. Fakat şirket, imtiyaz sözleşmesine dayanarak halkın kendi çabalarıyla elde ettiği suyun dahi ücretini almak için tahsilat memurları göndermiştir (Akdoğan, 2006). %400'lere varan fiyat artışları ve şirketin kâr hırsıyla yağmur suyunu bile fatura etme talebi karşısında halk ayaklanmış, mücadeleler sırasında polis in açtığı ateş sonucu yaşanan ölüm toplumsal başkaldırığı tetiklemiştir. Yapılan su savaşı ile Bechtel Boliviya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Tarihe "Cochabamba Su Savaşı" olarak geçmiştir.

Endonezya'da yeni anayasa ile su hakkı "ticari" bir hak şeklinde ifade edilmiş, yasa kabul edildikten sonra su tarifesine gereksinim neden gösterilerek su işletmecilerince suya erişim tarifeleri yükseltilmiştir. Su tarifesinin belirlenmesinde özel sektör de söz sahibidir. Jakarta'daki su hizmetlerini 10 yıldır Suez's Financial Engineering şirketi yürütmekte ve su tarifeleri de her altı ayda bir otomatik olarak artmaktadır (TÜSİAD, 2008).

Güney Afrika anayasasında "halkların su hakkından faydalanma hakkı var" denmesine rağmen 2003 yılında özelleştirme stratejileri hayata geçirilmiştir. Güney Afrika'da yetkililerle Fransız su tekeli Suez arasında bir sözleşme imzalanmıştır. "Suyun Muhafaza Edilmesi" kapsamındaki bu sözleşmede, zenginlere suyu istediği kadar kullanma hakkı verilirken, yoksul halklar için suyun muhafaza edilmesine yönelik hedefler bulunmaktadır (TÜSİAD, 2008). İlk uygulama bölgesi olan Johannesburg'ta hükümet bu projeyi uygulayabilmek için halkı, alt yapının yenileneceği üzerinden ikna etmiş, aboneler için kontrollü sayaç uygulamasına geçilmiştir. Böylece suyun tasarrufu değiştirilerek "öde-kullan" yani "paran kadar su" sistemi işletilmeye başlanmıştır. Ancak, fakir halkın çoğunlukta bulunduğu Güney Afrika Cumhuriyeti'nde suya erişemeyen halk ayaklanarak özelleştirmelere karşı mücadele başlatmıştır. "Sayacı yok et suyun tadını çıkar" kampanyasıyla 20 bin abone sayaçlarını kırıp direk su sistemine bağlanmış suya erişim haklarını kullanmışlardır.

Filipin Hükümeti 1997 yılında şebeke suyu hizmetlerini sermayeye açmıştır. Yaklaşık 10 milyon nüfusa sahip olan ve doğu ve batı bölgesi olmak üzere iki bölgeye ayrılan Manila'da, şebeke suyu hizmeti iki farklı şirkete verilmiştir. Doğu bölgesinde Ayala, Bechtel ve Mitsubishi ortaklığında kurulan Maynilad Water Services (MWS), batı bölgesinde ise Benpres ve Suez ortaklığında kurulan Manila Water Com-

pany (MWC) şirketlerine 25 yıl süreyle su hizmetleri devredilmiştir. MWS'nin su hizmetlerini yürüttüğü bölgede fiyatlarda 4 kat, MWC'nin su hizmetlerini yürüttüğü bölgede ise 3 kat artış yaşanmıştır (TÜSiAD, 2008).

Ne zaman yeni özelleştirme planları gündeme gelse politik partiler, sosyal hareketler, bu atılımlara karşı güçlü bir karşı duruş sergilemektedirler. Bu karşı duruşlar sadece özelleştirmeleri engellemekle kalmamakta, aynı zamanda yapılan özelleştirmelerin geri alınmasına da neden olmaktadır. Örneğin, bir Fransız şehri olan Grenoble'de yaklaşık 10 yıl süren sosyal, politik ve yasal baskılar sonucu insanlar su yönetimini Suez'den, tekrar kamu yönetimi sorumluluğuna almışlardır. Belediye Başkanı ve Suez'in yöneticileri hapis ve yüksek para cezalarına çarptırılmışlar, özelleştirme ve su tarifeleri ise yasadışı kabul edilmiştir. Paris belediye başkanı ise Veolia ve Suez ile 2009 yılında sona erecek olan kontratlarını yenilemeyeceklerini açıklamıştır. Böylece 2009 yılı itibarıyla Paris şehri su yönetimi, tekrar kamu tarafından sağlanmaya başlamıştır (Hachfeld vd., 2009).

Su hizmetlerinin özelleştirilmesinde Türkiye örnekleri

Izmit Yuvacık Barajı İnşaatı Projesi

Önce İzmit Yuvacık Barajı İnşaatı Projesi'nin Yap-İşlet-Devret Modeli (YİD) ile gerçekleştirilmesi ile ilgili Hazine Müsteşarlığı ve İzmit Belediyesi aşağıdaki gerekçelerle olumsuz görüş vermişken, daha sonra Hazine Müsteşarlığı ve İzmit Belediyesi görüşlerini değiştirmiştir (Topçu, 2006).

- Proje kapsamındaki tesisler ileri bir teknoloji gerektirmiyor,
- İzmit Belediyesi'nin bu tesislerde üretilen suya ihtiyacı yok,
- Üretilen su, birim fiyatının yüksekliği nedeniyle satılamayacak ve Hazine bunu sübvans etmek zorunda kalacak.

Projenin YİD modeli ile tamamlanması desteklenmiş, böylece de söz konusu proje YİD modeli kapsamına alınmış ve proje maliyeti artmıştır. Proje maliyetinin yüksek olması su birim fiyatlarının da yüksek olmasına neden olmuştur. 94/5907 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile YİD modeli ile yapılan tesislerde üretilen mal ve hizmetin ücretini belirleme yetkisi idareye verilmiş iken, İzmit Büyükşehir Belediyesi Uygulama ve Su Satış Anlaşması ile su fiyatını belirleme yetkisini Şirkete (İSAŞ, İzmit-Su Anonim Şirketi. Ortakları: İzmit Büyükşehir Belediyesi (%15), Mitsui & Co. Ltd. (%7,5), Sumitomo (%7,5), GAMA A.Ş. (%23,5), GÜRİŞ A.Ş. (%11,5) ve Thames Water PLC (%35)) bırakmıştır. Birim fiyatının 4 ABD doları gibi yüksek bir fiyat olarak belirlenmesi nedeniyle İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi

(İSKİ) projeden su almayı reddetmiştir (Topçu, 2006).

Başlangıçta bu durum bilinmesine rağmen, İstanbul'un da su ihtiyacı düşünülerek Belediye'nin şirketten 142 milyon m³ su alacağı hükme bağlanmış (YİD projesi ile alınan dış kredilerde Hazine ürün satın alma garantisi vermektedir.), fakat, İzmit Büyükşehir Belediyesi Şirketten 1999 yılında 35 milyon m³, 2000 yılında da 96 milyon m³ su teslim almıştır. Hazine "garantör" sıfatıyla 1999 yılında 150 milyon ABD doları (2000 yılı itibarıyla 387 milyon ABD doları) tutarında su faturası ödemiştir. Belediyenin abonelerine birim fiyatı 25 sentten sattığı su için Şirkete birim başına 4 ABD doları para ödenmiştir. 2005 yılı itibarıyla hala alımı garanti edilen 142 milyon m³'e ulaşamamıştır. 1999 yılından 2006 yılına kadar yaklaşık 1,3 milyar ABD doları ödeme yapılmıştır. Anlaşma 2014 yılında bitecek olup, kullanılmayan su için ödenecek olan rakam katlanarak artacaktır (Topçu, 2006).

Antalya'da Su ve Atıksu İşleri'nin özelleştirilmesi

Dünya Bankası, su hizmetlerinin işletiminin özel sektöre devrini gündeme getirmiş ve ilk uygulama Antalya'da yaşanmıştır. 1996 yılında Antalya Anakent Belediyesi adına kent su ve kanalizasyon işlerinden sorumlu Antalya Su ve Atıksu İdaresi (ASAT) 1996 yılında Antalya su yönetimini, 10 yıllık bir süre için Fransız tekeli Suez'in büyük ortak olduğu Antalya Su İşletmeleri A.Ş.'ye (ANTSU) devretmiştir (Çelik, 2008).

2001 yılında ASAT Genel Kurulunda ANTSU ile yapılan sözleşmenin, ANTSU'nun yarattığı çeşitli sıkıntılar nedeniyle gözden geçirilmesine karar verilmiştir. Fakat Dünya Bankası, ANTSU tarafından uyulmayan sözleşme hükümlerinin gözden geçirilmesini değil; ASAT'ın su fiyatlarını artırmasını uygun bulmuştur. Maliyetlerin sürekli fiyatlara yansıtılması sonucunda sürekli fiyat artışları yaşanmış, 5 yılın sonunda yatırımların gecikmesi ve belirli kesimlerin su hizmetinden yararlanamaması gündeme gelmiştir (Kayır ve Akıllı, 2006)*. Su ve atıksu işlerinin özelleştirilmesi sırasında 1996 yılında 21.000 TL olan bir metreküp suyun fiyatının 1999 yılı Kasım ayında 206.551 TL'ye yükselerek, 3 yılda %1000 zam yapıldığı belirtilmiştir. (Su hizmetleri Yönetimi – Antalya İncelemesi 1999:220)®.

Dünya Bankası kredisinin geri ödemesinin başladığı 2001 yılında borcun ödenememesi Hazine'ye ek yük getirmiş ve ASAT Hazine'ye borçlanmıştır. 2002 yılında ANTSU, ASAT'ın sözleşmedeki yükümlülüklerini yerine getirmediği, ücretlerin yeniden değerlendirme önerisinin reddedildiği ve bekledikleri fiyat artışlarını alamamaları ve mali zorluklar gerekçeleriyle tasfiye sürecine gitmiş; ASAT'a tahkim davası açmıştır (Kayır ve Akıllı, 2006)*. ANTSU tarafından,

zarar ve hizmetten kaynaklanan sorumluluklar hiç bir şekilde sahiplenilmediği gibi, öngörülen kâr payının da alınmayacağına anlaşılması ile bütün yükümlülükler ASAT'a bırakılarak ANTSU alandan çekilmiştir.

Değerlendirme ve sonuç

Özelleştirme ve ticarileştirme politikalarının "su"ya da ulaşmasının en önemli nedeni olarak, "suya ihtiyacın hiçbir zaman bitmeyeceği"nden hareketle su hizmetlerinin kârlı bir alan olarak görülmesinin ifade edilmesi yerinde olacaktır. Su krizi neden gösterilmekte, acil olarak önlemler alınması gerektiği vurgulanmakta, bunun için finansman ihtiyacının olduğu ileri sürülerek, kamunun bunu karşılayacak gücü ve yeteneğinin olmadığı iddia edilmekte, bu nedenle de su hizmetlerinin "finansman"ı bol olan özel sektöre devredilmesi gerektiği ulusötesi büyük su şirketlerinin etkisi ile Dünya Bankası ve Avrupa Birliği tarafından dillendirilmektedir. Dünya Bankası ve AB gelişmekte olan ülkelerde su ve altyapı hizmetleri için verdiği kredilerin önkoşulu olarak özelleştirmeleri dayatmaktadır.

Çalışmada ele alınan dünya örnekleri ve iki Türkiye örneğinde de görüldüğü gibi özelleştirmeler yüksek maliyet ve yüksek birim fiyatlar ile halklara yük olarak geri dönmektedir. Şirketler, faturalama – fatura bedeli toplama sistemleri geliştirmek için kaynaklar ayırabilirken, daha önce kamu tarafından kurulan mevcut sistemlerin iyileştirilmesi için kaynak ayırmaktan imtina edebilmektedirler.

Sonuç olarak, su hizmetleri ile ilgili politikaların oluşturulmasında atılacak ilk adımda temel alınması gereken faktör, sosyal hizmet anlayışı çerçevesinde suyun bir "insan hakkı" olarak kabul edilmesidir. Bununla birlikte kamusal su bağlamında kavramlar sahiplenilmelidir. Bu sahiplenme içinde su ele alındığında, ulusal devletlerin kamu hizmeti anlayışında yurttaşları için yeterli, temiz ve ödenebilir (hatta insani ihtiyaçlar için belirlenebilecek minimum miktara kadar ücretsiz) su sağlayacak hizmetleri yerine getirmesi gerekmektedir. Su hizmetlerinde özelleştirmelerin önüne geçilerek, yoksullar da dahil olmak üzere bütün yurttaşların sağlıklı ve ödenebilir suya erişimi/suyu kullanması garanti altına alınmış ve de bu çerçevede "kâr amacı" gütmeyen kamu kuruluşları eliyle su kaynaklarının yurttaş yararına yönetilmesi sağlanmış olur.

Kaynakça

Akdoğan, A. A., (2006), "Latin Amerika'da Su Özelleştirmeleri", Su Yönetimi: Küresel Politikalara ve Uygulamalara Eleştiri, Memleket Yayınları, Ankara.

CEO (Corporate Europe Observatory), (2003), "WTO and Water: The EU's Crusade for Corporate Expansion", <http://www.corporateeurope.org/water/infobrief3.htm>, Erişim tarihi: 01.03.2009

Cesano, D., Gustafsson, J. E., (2000), "Impact of economic globalisation on water resources: A source of technical, social and environmental challenges for the next decade", Water Policy 2 (2000), s. 213-227.

CIEL and WWF, (2003), "GATS, Water and the Environment", CIEL and WWF International Discussion Paper, http://www.ciel.org/Publications/GATS_WaterEnv_Nov03.pdf, Erişim tarihi: 01.03.2009.

Çelik, F.E., (2008) "Hizmet Sunumuna Katılım ve Kamu-Özel Ortaklıkları", Dosya-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64 (Aralık 2008), Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s. 28-38.

Deckwirth, C., (2006), "Water almost out of GATS?", A Corporate Europe Observatory Briefing, <http://www.corporateeurope.org/water/gatswater2006.pdf>, Erişim tarihi: 01.03.2009

IATP, (2006), "General Agreement on Trade in Services and Water", Institute for Agriculture and Trade Policy (IATP), Trade and Global Governance Program, <http://www.waterobservatory.org/library.cfm?refid=78807>, Erişim tarihi: 01.03.2009.

Hachfeld, D., Terhorst, P., Hoedeman, O., (2009), "Progressive Public Water Management in Europe: In search of exemplary cases", Transnational Institute and Corporate Europe Observatory, <http://www.waterjustice.org/uploads/attachments/Progressive%20public%20water%20management%20in%20Europe.pdf>, Erişim tarihi: 01.03.2009

Hall, D., (1997), "Restructuring and Privatization in the Public Utilities – Europe", PSIRU Reports Report no: 9707-WE-Eur-emp.doc, The Public Services International Research Unit (PSIRU), the University of Greenwich, London.

Hazine Müsteşarlığı, (2010), "GATS ve Türkiye", www.hazine.gov.tr, Erişim Tarihi: 23 Eylül 2010.

Kayır, G. Öztunalı ve Akıllı, H., "Antalya Su Hizmetlerinde Özelleştirme", Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulama-

lara Eleştiri, T. ınar ve H. K. zding (Ed) Memleket Yayınları, Ankara, 2006, s. 317-363

Palmi, G., (2008), "Private Water, Public Thirst: A Critique of the World Bank's Water Privatization Strategy and its effects on the Developing World", http://www.polisci.ufl.edu/UF_Review/documents/Palmi%20-%20Private%20Water%20Public%20Thirst.doc , Erişim tarihi: 26.12.2008

Su Hizmetleri Yönetimi Antalya İncelemesi (1999) TODAİE Yayınları No:10

Topçu, F. H., (2006), "Suda Dış Kredi: İzmit Örneđi", Su Yönetimi: Küresel Politikalara ve Uygulamalara Eleştiri, Memleket Yayınları, Ankara.

TÜSİAD, (2008), "Küresel Su Krizine Karşı Çözüm Arayışları: Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı – Dünya Örnekleri Işığında Türkiye İçin Öneriler", TÜSİAD No: T/2008-09/470.

Barlow, C., Clarke, T. (2004), "The Struggle for Latin America's Water", CADTM, <http://www.cadtm.org/The-Struggle-for-Latin-America-s>, Erişim tarihi: 23 Eylül 2010.

Uyar, L., (2006), "Birleşmiş Milletler'de İnsan hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi", 1981-2006. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 145 ve İnsan Hakları Hukuk Çalışmaları, s. 273-274.